

Martin Krčál

KNIHOVNY A VYDAVATELÉ: VÁLKA NEBO SPOLUPRÁCE?

Zajímavosti z oboru

Abstrakt:

Autor se zamýšlí nad postavením knihoven v souvislosti s připravovanou novelou autorského zákona a poukazuje na problémy se zaváděním nových služeb spojených s digitálním prostředím do knihoven. Navrhuje přímou spolupráci vydavatelů s knihovnami a v této souvislosti popisuje svou vizi knihovny jako distribučního kanálu pro vydavatele. Zmiňuje výhody tohoto spojení a také případná rizika.

Klíčová slova: *služby knihoven, autorský zákon, inovace, vydavatelé, spolupráce*

Abstract:

The author deals with the role of the libraries in relation to the amendment to the copyright law and he describes problems with new services connected to digital environment in libraries. The author suggests cooperation between libraries and publishers and he describes his vision of a library as a distribution channel for publishers. He also mentions some advantages and disadvantages of this cooperation.

Keywords: *library services, copyright law, innovation, publishers, cooperation*

Hlavním cílem knihoven je bezesporu zprostředkovávání informací. Pokud chce knihovna na tomto poli uspět v konkurenci internetu a různých komerčních služeb nabízejících informace, musí radikálně změnit své myšlení. Knihovna již není instituce, která pouze půjčuje knihy a nabízí přístup na internet, ale má se také aktivně podílet na rozvoji informační gramotnosti svých uživatelů a stát se jejich průvodcem v elektronickém světě. Rozvoj informační gramotnosti není pouze představení nejvýznamnějších elektronických databází poskytovaných v instituci, ale také metodika vyhledávání nebo využívání online služeb apod.

Když se zamyslíme nad tím, co odlišuje knihovnu od internetu, pak nás napadnou přidané služby. Zatímco vyhledávače nám na vyhledávací dotaz nabídnou směs různě kvalitních odkazů seřazených dle relevance, knihovna se zaměřuje na poskytování kvalitních informací z prověřených zdrojů. To je její významná konkurenční výhoda.

Alespoň prozatím. Nicméně s rozvojem vyhledávacích služeb lze i zde předpokládat větší důraz na relevanci a kvalitu zdrojů. Proto musejí knihovny neustále hledat nové služby pro uživatele a to zejména s využitím digitálního prostředí.

Nelze však říci, že by knihovny byly v této oblasti pasivní. Většina z nich se snaží najít nové cesty sdílení informací s uživateli. Knihovny mají nápady, bohužel často velmi rychle narazí na problémy legislativní a dostávají se do rozporu se svým základním posláním, čímž je bezplatné poskytování informací. A tady si můžeme položit otázku, zda je právo autora na odměnu víc než povinnost knihovny poskytovat informace? Je autorský zákon správně nastaven vůči knihovnám a jejich uživatelům? Myslím si, že není. Uznávám právo autora na přiměřenou odměnu. Připouštím, že vydáním knihy vznikají vydavatelům náklady, které se musejí zaplatit. Jsem ochoten tolerovat odvody z kopií, a to za předpokladu, že bude rozdělování financí transparentní, což podle mého názoru dnes není. Na druhou stranu neuznávám presumpci viny. Nesouhlasím s odvody placenými při nákupu pamětí, pevných disků, CD, DVD, rozmnožovacích zařízení a už vůbec nesouhlasím se zavedením plánovaného paušálu za kopírovací stroje. Odvádějme náhrady autorům za kopie, ale za kopie skutečně zhotovené. O tom, že je autorský zákon nastaven vůči knihovnám a uživatelům nevýhodně, není pochyb. Za hlavní důvod lze považovat jen malý vliv knihoven na jeho tvorbu. Dominantní postavení zde mají vydavatelé a kolektivní správci, jejichž požadavky jsou stále větší, a téměř vždy si prosadí, co potřebují. Přitom knihovny v sobě skrývají velký potenciál. Disponují obrovskou silou, jsou schopny ovlivňovat své uživatele a do jisté míry mohou obrátit veřejné mínění na svou stranu. Bohužel tuto sílu nedokážou využít. Otázkou je, zda to vůbec chtějí udělat, zda mají tyto ambice a zda se vůbec chtějí stát rovnocennými partnery kolektivním správcům, vydavatelům a ministerstvu. Věřím, že by tyto ambice mít měly, protože jinak bude v průběhu roku 2012 přijata novela autorského zákona a opět nám nezbude nic jiného, než jen pasivně nové mantinely přijmout. Vzpomeňme jen na zlikvidované služby jako elektronické dodávání dokumentu, kde cena blížící se 20 Kč za stránku minimalizovala zájem čtenářů. Proč by se něco podobného nemohlo opakovat po schválení paušálu za kopírovací stroje? Tato hrozba je více než reálná. Na druhou stranu ohroženy mohou být i další služby jako kopírování na zakázku, zpřístupňování kopií v prostorách knihoven, digitalizace a takto bychom mohli pokračovat.

Problém aktuálního znění autorského zákona vidím ještě i jinde. V prvé řadě je to nejasnost a neexistující jednoduchý a obecně uznávaný právní výklad. Co právník, to jiný názor. Když se na výkladu platné legislativy mnohdy neshodnou ani právníci, jak ji má chápat knihovník nebo běžný občan? Navíc nejsou mnohdy postihnuty aktuální trendy. Například mnohé knihovny by rády začaly nabízet výpůjčky e-knih na přenosná zařízení. Vzhledem k tomu, že stávající legislativa ani není schopná jednoznačně definovat pojem e-kniha, pak je velmi těžké rozhodnout, v jakém režimu

a zda vůbec by šla výpůjčka provádět, resp. nikdo si netroufne podobnou službu vůbec zprovoznit. Možná nastal čas autorský zákon roztrhat a vytvořit nový text, který by lépe odpovídal potřebám 21. století.

Na druhou stranu nabízí se ještě jedna možnost a to je přímá spolupráce s vydavateli. Vztah mezi nimi a knihovnami se však jeví spíše jako negativní. Hlavní důvod spočívá zejména v chybějící spolupráci. Domnívám se, že ani jedna strana si plně neuvědomuje roli, motivaci a cíle té druhé. Spolupráce by však mohla přinést vzájemné poznání a porozumění. Vydavatelé by si mohli uvědomit poslání knihoven a spolupracovat při zavádění nových služeb zejména v oblasti nabízení informací v elektronické podobě. Knihovny by zase pochopily hlavní cíl vydavatelů, kterým je zisk, a mohly by jim přinést nové výdělků. Dovedu si představit knihovny jako nový distribuční kanál pro vydavatele.

Fungovat by to mohlo tak, že by vydavatelé nabídli knihovnám své texty v elektronické podobě. Ty by pak nabízely svým uživatelům možnost vytištění celého textu nebo alespoň jeho části za příslušný poplatek, který by se skládal z nákladů na zhotovení kopie a odvodů vydavateli za poskytnutí textu. Knihovny by získaly novou zajímavou službu pro uživatele a uživatelé zase kvalitní kopie tištěné přímo z originálních souborů, které by oproti rozmnoženinám na kopírovacích strojích byly daleko lépe čitelné. Vydavatelé by zase měli nový distribuční kanál, přičemž by jim odpadly náklady za vytištění. Velkou výhodou spatřuji zejména v možnosti vytisknout si pouze vybrané strany nebo kapitoly. Jen málo uživatelů si v takovém případě půjde knihu koupit, ale spíše zajde do knihovny, kde si pasáže okopíruje. Kolektivnímu správci se odvede poplatek za rozmnoženiny, jenž je následně rozdělen autorům. Vydavatel z toho nezíská nic. Otázkou je, kolik z vybrané částky uvidí autor. Pokud bychom uvažovali o mnou popsaném modelu, mohli by vydavatelé získávat provizi z každé vytisknuté stránky. O tu by se pak podělili s autory, kteří by museli dát k takovému počínání souhlas. A proč nejít ještě dál? Určitě se rýsuje možnost vytvořit systém prodeje e-knih nebo jejich půjčování. Jako ideální partnery vidím univerzitní vydavatele nabízející skripta, učebnice a další texty pro studium. Pokud by se model ujal, prosadit ho u dalších zástupců vydavatelství by již nebyl takový problém. Určitě by se musely vyřešit ještě další věci jako osvobození takových kopií od poplatku kolektivním správcům.

Podaří-li se vztah navázat, přinese to knihovnám nejen nové služby pro uživatele a možnost opustit šedou zónu, na které se nyní při poskytování informací pohybují. Znamenalo by to také významné posílení postavení knihoven. Dokázali bychom, že můžeme být vydavatelům rovnocenným partnerem, že jim jsme schopni přinést zisky a přitom dosahovat svého základního cíle v podobě šíření informací. Možná by se zlepšila i naše pozice u vyjednávacího stolu ohledně autorského zákona a byli bychom schopni prosadit také oprávněné zájmy knihoven a jejich uživatelů. Určitě je vhodné

zmínit i o možná rizika. V prvé řadě to bude více práce pro knihovny. Bude nutné navázat spolupráci a vést složitá jednání. Nevyhneme se nezbytnému papírování, ale ani navržení takového modelu, aby ho bylo možné realizovat v souladu se zákonem o účetnictví. Určitě je zde hrozba změny legislativy, která výrazně omezí možnosti knihoven a zapomenout nelze ani na nedostatečný mandát a nezájem knihoven nebo vydavatelů.

Otázka tedy zní: Chceme do toho jít? Jsme na to připraveni a máme na to? Bude to stát určitě nemalé úsilí. Potřeba budou přímé kontakty na vydavatele, kvalitní vyjednávací tým, v němž budou zastoupeni dostatečně přesvědčiví vyjednávači, ekonomové, právníci, řadoví knihovníci a třeba i běžní uživatelé. Chybět nesmí ani čas a trpělivost, protože avizovaná spolupráce nemusí fungovat hned. Klidně můžeme jít cestou dílčích cílů. Asi nejschůdnější se jeví možnost kopírování z textů a následné prosazení prodeje e-knih a jejich výpůjček.

V knihovnách v poslední době registruji zájem o podobný typ služeb. Je zde velká poptávka zejména o půjčování e-knihy na mobilní zařízení uživatelů. Myslím, že nastal čas ukázat, že knihovny již vstoupily do digitálního věku a chtějí svým čtenářům nabízet víc.